

ԱՆԱԾԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ

ՄԱՐՏ 1902

ԹԻՒ 3

ԳՐՔԵՐ ԵՒ ԹԵՐԹԵՐ

— 0 —

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԿԱՆ , «ՀՈԳԵՐ»

Պ. Թէքէեանի հատորը սիրուն փոքրիկ բուրաստան մըն է, ուր վառ ու պերճ գոյներով չքեղ, խրոխտաձիգ ծաղիկներ չեն որ կը ժայթքեն ցողակից ու հարուստ հողէ մը, այլ ամէկոտ ու փափուկ կէս-թոյրերով, հազուադիւս ու նուրբ բուրմիններու մանրծաղիկներ, որոնց հրապոյրին կազմաւորմանը մէջ պարտիզպանին գիտութիւնը մեծ բաժին մը ունի։ Այդ գողտր ու թանկագին բուսականութիւնը, որուն սերմը նորէն սրտէն է որ կը բլթի, եւ որ, մտքի երկայն ուղղումով մը զարգացած ըլլալուն հակառակ, «բնական» արտադրութիւններուն կենդանի հրապոյրը կը պահէ միշտ, պ. Թէքէեանի հատորին մէջ կը կազմէ ինչ որ անխառն ու հարազատ ծնունդն իսկ է հեղինակին խառնուածքին, բայց ամբողջ բուրաստանը անով չէ որ կը լեցուի. անոր շուրջը դիզերած եւ անոր մէջը խառնուած կը տեսնենք տունկեր որ ուրիշ պարտէզներէ, մեծ

բայց օտար պարտէզներէ փոխ են առնուած, եւ մէկ քանի ալ թուփեր որ ջերմոցի մէջ են հասած եւ քնաւ հոտ չունին, ու նոյն իսկ քանի մը ծաղիկներ որ թղթէ են շինուած։ Ինչ որ սակայն այդ ծաղկանոցին մէջ ուղղակի պտուղն է պարտիզպանին անձնական ստեղծագործութեանը, բուսական է որպէսզի շնորհակալ ըլլանք իրեն՝ մեզի նոր տեսակ բուրում մը եւ երանգ մը վայելել տալ կրցած ըլլալուն համար։

Ածուն զոր պ. Թէքէեան կը բերէ հայ բանաստեղծութեան արտին աւելցնել, կը յատկանշուի նախ՝ խնամքի, կրթութեան ծայրայեղ մտահոգութեամբ մը, որ հետո է յաճախադէպ երևոյթ մը ըլլալէ մեր զրական բարքերուն մէջ, Պ. Թէքէեանի ֆրաք հագած պարտիզպան մըն է, որ զրական բուսականութեան արեւմտեան վարպետներուն դասերուն երկարօրէն ունկնդրած է, եւ որ իր հունտերը ցանելէ առաջ մանրացոյցի տակ զանոնք կը զննէ ու զանոնք ձեռնոցուած մասներով կը ցրցնէ իր հողին մէջ զոր նախ հող տարած է մաքրել ամէն մացառէ ու աղբախուղիցէ։ Այդ անուն կը ընդդիմանայ նաեւ — ու հետէ անոր բուն արժանիքը, — իր բերքին մասնաւոր ինքնարուի շնորհովը. պ. Թէքէեանի հրդիչն է պատանական զգայնութեան զգայնութիւն մը որ ամենէն քիչ ու ամենէն զէջ թարգմանուածն է, քանի որ պատանիները կ'անապարհն միշտ հասուն

հասակի երգը հնչեցնել՝ աշնպէս ինչպէս ուսած են իրենց նախորդներէն, զեռ զայն անձնական փորձառութեամբ չըմբռնած, եւ կ'արհամարհեն արտայայտել ինչ որ իրենց տարիքին բնական տպաւորութիւններն իրենց կը ներշնչեն : Պ. Թէքէնյան կ'երգէ պատանու թիան տարտած անձկութիւնները : Բուռն բայց անորոշ խանդավառութիւնները, տենդոտ հետաքրքրութիւնն ու ամենի ծարաւը կենքերն, խուսափուկ ու հրազկատ գորովները եւ մեծ, աննպատակ ու վաղանցուկ խորութիւնները, ու այն քիչ նամողութեամբ ստատութիւնները որոնք արդիւնքն ոչ ի՛նչ կենանքի փորձառութեան յատուց եկած յուսախաբութիւններուն, այլ զիս յաջորդ չգտած ինքնուրու փոթորիկումին, յաջորդող կտրուակել թուլացումներուն :

«Մովեղբերքին վրայ» տխրաստիք արածի քերթուածը, որով պ. Թէքէնյան իր սկզբնաւորութիւնն բրաւ Պոլսոյ «Մազիկ»ին մէջ, այդ զիս չապրած ու իր տենչանքին ինքն իր մէջ այնքան մաքնոտած հոգիին պատկերը կը ներկայացնէր :

« Ամառի երկար գալտ մըն է ծովեղբերքը : Թամ ու դալար խոտերուն մէջն ցըռած մամուկապտ ժայռեր, արեւին տակ, կարծես կը խոկան ֆանթոմը իրենց անփոփոխ կեանքին... »

« Մովեղբերքին վրայ հարթ աւազ մը կը փռուի : Մամուկապտ ժայռերուն մէջտեղ, խրճիթ մը՝ խողովանման մերկ պատուհաններով՝ ժայռէ գերեզմանաքարերու մէջ հողէն դուրս ելած գանիթ մը պէս՝ կը խոկան Ուշնութիւնը կեանքին... »

« Նդրեւանի թարակ ծառ մը տունին երեսը կը զատատակ : Պատուհաններէն մէկուն մէջ աղբիկ մըն է նստող ձեռքը ծնոտին ու կտրածը բայց, միջ-միջակ հորիզոնին գերիշնչխառնութիւնն զիս, կը խոկան Ասանձնութիւնն իր կեանքին... »

«Տունս»ին մէջ, այդ առաջին երգէն շինող վեց տարի յետոյ գրուած, պ. Թէքէնյան կը բացատրէ զպատանիին հողային մեծացոյն տագնապը, տագնապը զոր կը կրէ ան՝ երբ յանկարծ բուն կեանքին, գործունէութեան, հոգիի ցաւի կենանքին աղջեւ կը գտնէ ինքզինքը՝ երազանքի չըլանին աւարտէն յետոյ :

« Իմ տունն լերան մը ստորոտն է ու գա-

հալէժի մը վրայ, երկուքն ալ հաւասարապէս մթին անտառներով ծածկուած :

« Տո՛ւն է թէ վրան. — այնչա՛փ անգամ տեսարանը փոխուեցաւ աշիս առջեւ : Բարձրանալու տենդով ամէն անգամ քիչ մը աւելի վար գտայ ինքզինքս խորխորատին ճամբուն վրայ :

«Նստապետի մը պէս վտանգ մէջ իր նաւուն կամրջակին վրայ՝ տունին մէջ ետեւ ու առաջ կը վազեմ հիմա, փոխն ի փոխ քննելու երկու հեռանկարները »

« Երկուքն ալ իրենց հաւասարապէս մթին անտառներով՝ իմ վրաս կը խուսեն ու շուտաւոր՝ անուր մէջտեղ խզուելի, անհետանալ կը կարծեմ :

« Բայց մինչպէս կը ճանչնամ այն անտառը որ տունն ետեւ կը տարածուի, գիտեմ անոր թանձրահոծ մթութիւնները ու հազուադէպ յուսահետերը, անոր շատ թունաւոր առնկերք ու ցակաւ անուշաբոյր ծաղիկները :

« Կը դողամ մտածելով անձնաթ մարահետներուն անոր որ առջիս գիտախուր կը դա-հալմի, կ'իջնէ, յանգիւղով անկրկն այնպատակ անդունդին »

«Տո՛ւն թէ գոթք, կը հարցնեմ ինքզինքս ու կը տենչամ ոչինչ մը զայն հիմէն՝ օդը հանել ու թաղուել անոր փլատակներուն տակ, չիջնելու համար աւելի վար, անդունդին ճամբուն վրայ... »

Բայց Պատանութիւնն իսկ իր վերացական ամբողջութեանը մէջ չէ որ կ'երգէ պ. Թէքէնյան, այլ այն մասնաւոր պատանութիւնը որ իրենն է, եւ որ իր յատուկ դրոշմն ունի, փափուկ, երկնոտ, ինքնամփոփ բայց եւ հեշտաւոր ու ջրուտ խառնուածքի մը դրոշմը : պ. Թէքէնյան այն պատանիներէն չէ եղած որ հաղիւ ոտքերնին կենանքի սեմին վրայ դրած, արդէն աշխարհիս տիրապետելու փառասիրութիւնով կը գինովման, կամ ծարդ-կուրծեան հորիզոնը ընդլայնելու, տիրապետին խորհուրդը լուսաւորելու ճիգեր կը խիզախեն : Ինքը մարդկութիւնով շատ քիչ կը զբաղէ, տիրապետելու կը տեսնէ ինչ որ կը նմանի իր հողիին այս կամ այն երեւոթիին, եւ եւրիշքանի տիրապետել չ'ըղած բայց եթէ Գեղեցկութեան այն ցոլքին որով կը տառապի : «Մութին մէջ» ոտանաւորը որդապէս կ'արտայայտէ այդ խղիւղտ, համեստ, ինք իր երազներուն մէջ ամփոփուած հոգին :

«Մուծին մէջ կ'ուզեմ որ կենսաքանանքն ինքզինքն մը պէս մեղմ ու կարճատեւ, Լեւոնյան, անշարժ, ամենէն գաղտնի, Լայն ճամբուն մէջէն քայլով մը թեթեւ, Անանց ըստուերին չըզթալին բռնի»:

«Ձեռ ուզեց տեսնել աստղեր երկնի»
Որոնք կը բացուին հան՝ ժրպիտ բրեւ՝
Ժըզիտանք իբրեւ մարդոց ծնունդն՝
Մուծին մէջ:

«Ինչպէս որ ցրցուած վիզէ մը ծխանի
Մուծին ելլելով կ'երթայ յարաթիւն
Ծնդիկ օդին մէջ եւ իրեն հետեւ
Չըթողուր ոչ մէկ հետք յիշատակի,
Անպէ՛ս թող իմ կենսաքանայի՛, տարադնի՛
Մուծին մէջ»:

Մուծը կը սիրէ, որովհետեւ ան զինքը կ'ան-
ջատէ աղմուկէն զոր կ'ատէ, որովհետեւ գործ-
ծող մը, կրուող մը չէ, եւ մարդոց մը շնա-
կոյտէն, որուն հետ դեռ կապ չունի, քա-
նի որ չէ սկսած կենսաքան պայքարը: Իր բու-
նի երկերը՝ Մուծին ներշնչուած շատ սիրուն
են ասոր համար, որովհետեւ զգացուած են,
եւ մասնաւոր հոգեկան վիճակի մը արտա-
յայտիլ:

«Երբոր երկնքի վրայ Գիշերը կը ծագկի՝ իր
սեւ թաւիչէ անտաման թեւերով որոնց Գըզ-
ուանքներ ու երազներ կը պահուելին գոգին
մէջ, ծագիկ՝ որուն ղեւիին ասեղները երկնքին
կը դպին ու կը սարսուռն այդ քաղաքաթանայ
մէջ անցնող զեփուսներուն շունչէն»:

«Այդ պահուն ճիշդ հոգին կ'իջնէ իր փողովէն
աշտարակէն եւ յամբօրէն կը սահի ճամբա-
ներէ որոնք ինք բացած եւ ինք միայն կը
ճանչնայ, հետապնդելով երազ մը զոր քանդ-
ծեց եւ որ խոյս կուտայ այդ պահուն իր աս-
ղեւէն»:

«Ո՞վ անուշ ճամբորդութիւն անդոյս գիշեր
մը քնացողներուն ներգայնակ շունչին մէջէն
եւ մոռնելներուն վսեմ անշարժութեանը վը-
րայէն»:

«Փանդի հազարաւորներ Մահը քարացուց
այս գիշեր»:

«Ո՞վ դերմասկան վայելքը հոգիիս՝ առանձին
եւ բազմաթիւ, քնութեան մէջը հայած՝ մին,
չեւ այն վայրկեանն ուր արեւին վայրուն
մայակը կուգայ իր ցօղունէն հնձել Գի-
շերուան սեւ ծագիկը որ կ'իջնայ նորէն
երկրի անդունդներուն խորը»:

Բնութեան մէջ՝ պերճալով, մեծաշունդ տե-
սաբանները չեն որ զինքը կը գրաւեն. աստ-
գացան երկնքէն վեհաթիւնը, արեւուն զեւ-
ցանական մաւր, լուսնին անսահման չնորհը

իր քնարը չեն սարսուցներ. աստղներն են
որ կը յուզին զինքը, կը ներշնչեն զինքը, ա-
ստղները, այսինքն ինչ որ կայ երկնքին
մէջ ամենէն աւելի խոստովակ ու երազային,
լուսն՝ որ հազի՛ւ չ'ուզե՛ն՝ կը շտապէ թաղուիլ
խաւարին ծոցը: Սիրոյ մէջ, տենչնէ որ աւելի
թանկագին կ'երեւայ իրեն քան վայելումը:

«Մանիակները թող երբեք չթօշնին,
Թող նուազին զիս հմայող՝ չի դաշ վերջ՝
Ձը բրգբափ արշալոյսին ծիրանին՝
Եւ անշունքներն չը հասունանան սրտիս մէջ՝
... Խնայէ՛ ինձ Յաղեցումին անխորն
Խնայէ՛քը զսան, ինձ, ով էք, մի՛ թոյլ տար
Բռնելի փաղփուռ երազիս գունամը օճառ»:

Իր սիրոյ երգերը՝ մեծ մասամբ՝ կնոջ հը-
րապոյզէն վըզովուած, անով օտարապող,
բայց եւ իր տառապանքն ինքն իր մէջ թա-
ղելով կրթող պատանիին յուզիլ եւ սիրուի
քերթուածն են:

«Բազմութեան մէջ, սրտիս խորէն ցած, շատ ցած
կը մըրմընջեմ անունն անոր ու լեբան
վըրայ, միանալիցայն կը պոռամ գինովցած,
վախով, թեթեւ՝ յանկարծ թընչոյն սը նման»:

... Անցաւ դնաց ու կը սպասեմ իր դարձին՝
Ինչպէս մոմ մը հովին գէմը դողալով ...
... Հիմա ցորենի խիտ արտի մը պէս՝
Երբոր իրիկուան կը փըլէ դիփիւն՝
Կը դողամ ամբողջ մարմնիս մը երբոր
Հետուէն կ'անցնիս ...

... Կը հետեւիմ վախով թեթեւ քայլերով՝
Նըւազաւոր ինչպէս քնար մը որուն
կը ճըմէ սիրտս արձապանքը անգութ,
Սէ, դիպուածով դարձուր գըլուխը սիրուն
եւ չըհատած ժողովէ անքիւ մէջ Սէրին
Գանձը անհուն, գանձը չըբեղ, յորդահոս ...

Այս գիշեր թո՛ղ իմ տենչանքս հարսի պէս
Շուարեղով սրբաբղի ներս քու խոյնէք՝
Դերմասկան երգը երգել եւ անտե՛ս՝
Սընարիք շուրջ սըրբալուսել խուսկ ու ճէթ ...

«Սպանտ սէր» տիտղոսուած արձակ քեր-
թուածը, — հատորին գոհարներէն մէկը, —
այդ հոգեկան վիճակին ամենէն ամբողջական
պատկերացումն է:

«Մեւ անքա ջինջ ասուակ մըն է որ յուշիկ կը
հոսի խոտորուն տակէն, ընդարձակ դաշուն
մէջ»:

«Անչափ յուշիկ որ ոչ իսկ իր դիշիւնը կը
լուսի, եւ ես՝ իմ քանի մը քայլ անդին կը
պտտուի՝ անոր գոյո, թիւնը չես դիտեր»:

«Կը տենչեմ որ օդը քու թաղիքը քայլերդ պա-
տանմամբ անոր մօտ ըրերն զեղ եւ անոր

պայծառ փոփոխութիւն մէջ յանկարծ սրունքներդ թրջին՝ քանի որ անհկա, քնութենէն իրձամբան գծուած, չպիտի կրնայ գալ ու թու ոտքերդ համբուրել : »

Այս նոթը հնչեցնող դեռ բաւական թուով կտորներ կան հատորին մէջ, որոնց բոլորն ալ աւելորդ պիտի ըլլայ յիշել յայտողը . անոնց մէջ կարելի է տեսնել նաեւ մէկ քանի էջեր («Հօտազ» , «Հովուներդութիւն») , որոնք «Հովուներդականքներու» վերջիւնին հեթանոսաց զմուռքը կը յիշեցնեն :

Նոյն այդ գգայնիկի ոգին է որ ի յայտ կուգայ դարձեալ այն մէկ քանի քմայքներուն մէջ՝ զոր պ. Թէքէեան յորհած է քնական է-սականերու հոգին բացատրելու համար . Մանիշակը—սիրուն արձակ քերթուածի մը մէջ—իր կեանքը կը պատմէ . կ'ըսէ իրեն՝ թէ ինքն ալ ատենով ուրիշ ծագիկներու պէս բարձրագլուխ կը կանգնէր , բայց հեռոյքն ունենալու համար հպուլեւ զգալու ինխանութի մը որ եկեալ բուրաստանին մէջ ուր ինքը ծնէր էր , օր մը վարիջալ իր բարձունքէն եւ խոտերուն մէջ ծածկուեցաւ որպէս զի գեղուէիին ոտքերը անգիտակցաբար զինքը կոխտէին :

... Ընկալ' հոգին վրայ , անորոյ դաճած խոտերուն քով ու անոնց հաւասար արմատներն սեռեցի :

«Եւ առտու մը, ծածանուն ճերմակ պարեւ-գոտով իշխանութիւն , իր գանդող հնչական պատյոյին մէջ , զիս իր թիթեւ ոտքերուն տակ մեղմօրէն կոխտեցի՝ մինչ ես այդ գգուանքին փոխարէն իմ հոգին կուտայի :

«Առտուան զովութեան մէջ, իշխանութիւն, զարմացած, ծծեց իմ անծանօթ բուրմամ եւ աչուրները թաղուեցան անուրբին խորը :

«Այսպէս ես իմ երազս գրկեցի , երջանիկ ու զոհ մութին մէջն ու ծաւալեցնելուս սիրոյ խոնկը որ կը հնչեցնէր վերը , յոյսին մէջ յարժող էակը ... »

Այս էջերէն դուրս որ այդ հոգեկան վիճակը կը թարգմանեն, պ. Թէքէեանի հատորին միւս հատուածները ուրիշ բան չեն բայց եթէ նը-մանողութիւններ , երբեմն յայնչած , մերթ ալ անճարակ, ուրիշ հոգիներու, — մասնաւորապէս Պատէրի եւ Վերջինի, — երգին : Այն էջերը որ ուրդէն կեանքը ճանչցած, սիրոյ բաժակը մինչ-հեւ մըռըր քմած, ու գզուած , յոգնած , ձանձ-բացած մարդու խօսքեր կ'ըսեն , փոխ առ-նուած էջեր են , պ. Թէքէեանի բուն երգին հետ կապ չունեցող , ինչպէս միւս էջն

ըլ՝ զոր վերլուծեցի՝ իր մօին ու արեւնին զաւակներն են եւ ատոր համար՝ գեղեց-կագոյնները , կամ՝ աւելի ճիշդ՝ միակ գե-ղեցիկները :

Պ. Թէքէեանի հատորը կ'աւարտի վերջաբա-նով մը որ պատանեկան փուլին փակումը կը ծանուցանէ եւ անցըր առնական մտածումնե-րու չեփորումին :

«Հիմա նման պարտիզպանին այն խոհեմ Որ կը հանէ ամուսնեւն տուններն հին՝ Անեղանակ , յոգնած սէրերս կը խըլտի, Յարգարկու համար հողը նոր բերքին Ամաններուն , աշուններուն բարեբար, Հողուոյս քաղցին, 'ւ ուրիշներուն ալ համար : »

Դեռաւոր հոգիի մը ինքնարբիւռ երազանք-ներէն յետոյ : անոր աչ սեռնը հանրային կեանքովը բարախելու , իր ձայնը հաւաքական ցաւերուն ի նպաստ դնելու՝ շատ հասկանալի է եւ շատ ազնիւ , մանաւանդ բանաստեղծի մը համար որ կը պատկանի ծայրայեղ դժբաղ-դութիւնով մը բեռնաւոր ազգի մը : Անշուշտ իմաստակ եւ անարգար պիտի ըլլար պահան-ջել ամէն քնարէ հանրային գործը երգել եւ միմիայն , միշտ անով թրթալ . ամէն հոգի իր ինքնութիւնը պէտք է ձգտի արտայայտել , եւ բանաստեղծութիւնը պէտք է ամէն քանէ առաջ անկեղծ ըլլայ եւ ինքնաբերալ , ու Օդ-տակարին չզոհէ երբեք Գեղեցիկը , որովհետեւ Գեղեցիկը ինքնին շատ բարձր տեսակէ օգտա-կարուութիւն մըն է , բայց կարելի է պահանջել ամէն անհատէ, ինչ ալ ըլլայ իր խառնուածքը, որ անտարբեր չլինայ իր ազգին , ու ամբողջ մարդկութեան , որուն մէկ օղակն է ինքը , մեծ յուզումներուն . ամէն անհատ պարտաւոր է , իր չափովը եւ իր կրցած եղանակովը , հետա-քրքրութիւն հանրային գործին , ու աջակցել անոր . փղոսկրէ աշարակներ մէջ կամ անձ-նական ցաւերու երգին մէջ կղզեացած մնալու յամառելը ոչ միայն գոտապարտելի է բարոյ-յական եւ անպէտքով , այլ եւ գեղեցիկագիտական տեսակէտով , որովհետեւ «ազգի» է անհնել հոգի մը , որ գեղեցիկութիւն արտադրելու կա-րող , բարոյական յուզում ստեղծելու առաջ ըլլալով հանդերձ , իր մտաւոր հնոցէն ոչ մէկ կ'ած չի նետոր մարդկային պայքարին՝ սրբա-զան վառարանին մէջ : Այսպէս, Շէնիէ , Փրանս-սայի ամենէն զմայելի ու մաքուր արուես-տագէտներէն մին , որ մինչդեռ Վոլթէրներն ու Ռուսօներն Յեղափոխութիւնը կը պատ-

բաաստէին, նոր Թէոկրիտի մը սրինդը հնչեցնելով կը շատանար, եւ ատով իր երկրին գեղեցկագիտական ճոխութիւնները բազմապատկողիչ շատ ազնիւ դերը կը կատարէր: Ինքն իսկ ցնցուցեալ հանրային կեանքին վիճակէն, երբ Յեղափոխութիւնը զազափարի վիճակէն իրաւ կանութեան վիճակին անցնիլ սկսաւ, մասնակցեալ, արտով, գրչով ու գործով, հաւաքական պայքարին, եւ ի թէ՛ տխմար ու ոճարգործ վճիռ մը դինքը տարածած չըացուցած չըլլար, ֆրանսացի Թէոկրիտը պիտի թողուր գործ մը որ դինքը եկրորդէ Լուկրետիոս մը պիտի կացուցանէր եւ որուն նոթերն ու մէկ թանի գրուած հագուածները կը մնան միայն ։ Պ. Թէքէեան արդէն սկսած է ալ արտայայտել էջեր որ իր մտքին այդ քիւլ փուլին աղգեցութեանը արդիւնքն են: անոնց մէջ կան ինչպէս «Սարոյկը» որ «Անահիտ»ի մէջ հրատարակուեցաւ, ու մէկ թանի զերթուածներ «Ժող. համար»ին մէջ երևցած, որոնք այդ զգացման արտայայտութիւնը յաջողած են հաշտեցնել բանաստեղծին խառնուածքին հետ ։ բայց եւ տեսանք պ. Թէքէեանէն հրապարակագրական յօդուածներ, որոնք՝ ըստ իս՝ սխալ կըն են պ. Թէքէեանի կողմէ պորձուած իր տաղանդին ու իր խառնուածքին դէմ, եւ ճիշդ ատոր համար՝ թոյլ, եւ իրեն անարժան ։ Շէնիէ, սրինգին տեղ Լուկրետիոսի պղնձէ քանարն առնելով, իր հոգեին բողբոլիւն չէր հեռանար, — ինչպէս ըրած պիտի ըլլար եթէ Վոլթէրի քրքիջը փորձէր հնչեցնել, — ի ծնէ «գրասական» ու ամէն բանէ առաջ «արուեստագէտ» իր ընտելեանը միշտ հաւաստարիւ կը մնար: դասական ստեղծարարին մէկ խաղճ միւսին անցնելով, կամ, աւելի ճիշդ, երկու խաղերը փոխն ի փոխ հնչեցնելով այլեւս Պ. Թէքէեան իր ընտելութեանը յատկապէս ցումին մէջ, լաւագոյն օրինակ մը չի կրնար ունենալ թան Շէնիէին ։

Ձեւը պ. Թէքէեանին հասարկին մէջ շատ խնամուած է, երբեմն՝ նոյն իսկ չափազանց նրբամոլ, բայց այն հատուածներն ուր արուեստականութիւն կը զգացուի, գրքին նըմանատական բաժնին կը պատկանին պ. Թէքէեանի անձնական գրոյշմը կրող էջերը վճիռ են ու պարզ ։ Մերթ սակայն այդ պարզութիւնը տղայականութեան կը հասնի, եւ այն ատեն զերթուածը լարջլեւան արտայայտութեան մը ձեւը կ'առնէ, ինչպէս «Գիւտար», որ պարզա-

պէս Իծնադիւլի է եւ ընաւ պէտք չէր տեղ ունենար այդ հատորին մէջ ։

«Իկ սրերէս ի վեր ամէն օր նոր գիւտ մը կ'ընեմ, Գիւտէի՝ թէ ինչու քեզ կը սրերեմ:— Անոր համար չէ՛ որ ամենէն դեղեցիկ ես, այլ անոր համար որ քու գեղեցկութիւնդ ես ամենէն աւելի կը սրերեմ»

Եւ քու գեղեցկութիւնդ ամենէն աւելի կը սրերեմ այն օրէն ի վեր ուր տեսայ քեզ ։ »

Կան ալ կտորներ որոնց թոնի տննեղաշնաւութիւնը կը վնասէ ամբողջութեան կատարելութեանը, այսպէս, «Հովուերգութիւն»ը որ Վերդիւսին ոճով մը պէտք էր գրուած ըլլար ամբողջ եւ կը ձգտի ալ այդպէս ըլլալու, Մորաստանկան այժմեանաշունչ բացատրութիւններով կ'երգուի (սակաւն աւելի որոշ անանել իրենց մէջը), «Լուսինը, նախ՝ ոսկի կէտ, յետոյ մանիկ, Երեւ, ցաւ, բլուրին ետեւէն, կէս սկաւառակ՝ դժուեցաւ, երկնքին վրայ, եւն» ։ Մերթ ալ զերթուածին քնարերգական աղահուսթիւնը կ'ապականուի արձակուհակ տաւ փակութիւններով որոնք իմաստը զօրացնելու արդարացումն ալ չունին, այսպէս, «Յնորք»ին սա տողերն ։

«Երազը անդունդ մըն է
Որուն խորը նայելով
Ամենէն ամուր խառնուածքներ
Գլխու պըտոյտն կը բռնուին ։ »

Կան պատկերներ որ տեքն են եւ անյարմար միջպէս տղրուկ մը սրուակի մէջ թեթեւ՝ Սէրս կը կծկի, կը պղտիկայն կ'ըջնէ վար... . . . Իմ մարմինին թաց ըսպունդէն Գամուած կեանքը երբոր ցամքի... »

Եւ էջեր, որ կ'երգեն շատ հասարակ, զաւեշտական ըլլալու չափ ուսմիկ կեանքի պարագաներ, ասանց անոնց տալու բանաստեղծական աշնուացման մը բարձրացնող խորհրդանշանական լայնութիւնը՝ այսպէս՝ այն զերթուածը ուր պ. Թէքէեան կը յայտնէ ձանձրոյթը պարոնին որ կը սպասէ փողոցին մէջ իր սերուհիին որ չի դար... »

«Կը դիմէ հեռուն, պահ մը կը խոկայ,
Ու կը մըմնջէ «Գիւտեմ, չպիտի գայ»... »

Վերջապէս չեմ կրնար ինքզինքս արդիւնք պ. Թէքէեանին մեղադրելն Նարեկիսի հին աղաւոր աշխարհականութիւնը խաթարած ըլլալը ։ Յոյնիցը շնորհ եզրը բուռնող նարեկիզ ծաղկին ծնունդը բանաստեղծօրէն բացատրելու համար երեւակայած էին գողտրիկ պատմու-

թիւնը նարկիս գեղանին պատանւոյն որ, Կեփիս գետին որդին էր, եւ արամարհելով բոլոր աղջիկները որ իրեն համար կը հառաչէին, գետին մը մէջ իր պատկերը տեսնելով ինք իրեն սիրահարեցաւ, ու իր դէմքին հասկեցողութեան մէջ անշարժացած, հողին գտնուեցաւ ծաղկի փոխուած, ծաղկի մը որ իր պատկերը ջրին մէջ զրոտելով յամբոյն կը թօշնի:

Պ. թէքէեանի նարկիսը պատանի մըն է որ սիրով կը տառապի եւ որ, մերժուած, բայց իր սիրածին պատկերին իր մէջ ձծած ու հուսկ ապա նոյնացած անոր հետ, օր մը ջրին մը վրայ հակելով իր դէմքը զրոտած տեսն կը կարծէ իր սիրականին դէմքը տեսնել եւ զայն զրոտելով կը հիւսով ու մնում կ'իյնայ ջրեքուն վրայ: Հին հեքեաթ մը անշուշտ կարելի է նորոգել, ընդլայնել, փոփոխել, բայց պայմանաւ որ անոր ոգին չեղծուի, եւ թէ փոփոխութիւնները պոր գեղեցկութիւն մը աւելցնեն աւանդական ստուկներին. այ թէքէեանի քմայքը քնաւ չէ պահած յունական հէքեաթին իմաստը, որ, այդ նոր ձևին մէջ, քաշկրտուկ է, անբնական եւ պող:

Պ. թէքէեանի արձակը լաւագոյն է քան ուսանաւորը, որ, թէպէտ շատ սիրուն տողեր ունի, ընդհանրապէս ոտանաւորի վերածուած արձակի տպաւորութիւնը կը թողու:

Լեզու, զոր պ թէքէեան կը գործածէ, մաքուր ու կոկիկ աշխարհաբար մըն է, եւ որ հայկական գրոյթ մը կը կրէ, թէպէտ զտուր չէ անհատ եւ չհալած ֆրանսաբանութիւններէ, ինչպէս եւ քերականական մէկ քանի տեւեռութիւններէ (սլըթնութիւնը իր, փոխանակ «իր արթնութիւնը», օտպակներու մէջ իր), փոխանակ «իր օղակներուն մէջ»):

Ոտանաւորներուն տաղաչափութիւնը բացի իրենց չափազանց արձակած ընթացքէն, որ կրնայ յարմարել վրպողական քերթուածներու բայց ոչ քնարեղական բանաստեղծութեան, կը ներկայացնեն մէկ քանի կանոնադանցութիւններ, տողերուն հարաձեւերը յաճախ անշուշտ վանկով մը (բս, բդ, բն,) վերջացած բառերու վրայ կ'իյնան, սխալ մը զոր ուսանալ բանաստեղծները կանոնի կարգը անցուցած են, եւ զոր սակայն աններելի է պահպանել՝ մանաւանդ նուրբ ու բարձր բանաստեղծութեան մէջ (1): Կոմանապէս կը նկատուին

(1) Ուսանալայ բանաստեղծները թերեւս իրենք զիրենք կ'արգարացնեն առարկելով թէ

հոն բաղաձայնի խճուղումներ որ տողն անընթեռնելի կը դարձնեն (կ'երթայ քալումովն զհանի փոշին համբուրող, «քալումածքն» են նոյն յետոյ եկող բառը պէտք էր ձայնաւորով սլըսէր, որպէս, զի տողը իրապէս տասնմէկ վանկ ունենար, սինչընդ հոս տասնեկու վանկ ունի, նոյնպէս «ճառագայթումն շուսաշող», «անոր անձնն փաղցրահոտ», «ամբողուն յոյսերն եւ բաղանքներն, սեռերու», եւն), կը նկատուին նաեւ նման վանկերու դուգադրութենէ յետոյ եկած խժութիւններ («ճնդիս այսպէս զարկը կըրեց չնորհճիք», «սրտիդ պարտէվին մէջը չըբուսաւ»):

ԱՏՈՒ ԵԱՐԺԱԼԵԱՆ, «ԴԻՃԱԶԼՈՐԷՆ»

Փերթուածներու այս եօթնեակը պատանեկան հոգիի երգ մըն է դարձեալ, ինչպէս պ թէքէեանի հատորը, բայց մինչդեռ Թէքէեան հսկայն ու հնչաւան լարը կը հնչեցնէ, Եարժանեան հաւաքական զգացմանց թարգման կը հանդիսանայ եւ պայքարի նուազը կը թնդացնէ, Խորքին մէջ, երկու բանաստեղծները եղբայր են, երկուքն ալ արտայայտել այն տարիքին ուր մարդ կեանքը դեռ չէ ապրած, բայց ինչքէ զայն այնպէս ինչպէս պիտի ուզէր իր երագին մէջէն զայն պարծելլալ, իրարմէ տարբեր են խանդաւածքով ու ձեւով. թէքէեան կ'անացի խանդաւանքներուն բանաստեղծն է, եւ՝ թէպէտ նորութեան ջերմօրէն հակամէտ՝ իր ձեւը դատական չափախորտութեան յստակ ձգտումով մը կը բնորոշուի. Եարժանեան առնական խիզախութեանց փողարն է, եւ իր Աւել կը շտապէ դէպ ի վերջնական նորութիւնը, դէպ ի բացարձակ անասնութիւնը:

Ոտանաւոր ու արձակ դրութիւնները զոր Եարժանեան հրատարակած էր արտասահմանի մէկ քանի թերթերուն մէջ՝ այս հատորին լոյս տեսնելէն առաջ, ի յայտ բերած էին

աւուղներու երգերուն մէջ հատածները յաճախ ըլլով կ'աւարտին. բայց ասի արգարացում մը չի կրնար համարուիլ. աշուղներուն երգերէն պէտք է քաղել միայն ինչ որ գեղեցիկ է, եւ ոչ թէ անոնցմէ փոխ տունել հայկական տաղաչափութեան ամենէն հիմնական կանոններէն մէկուն գէմ մեղանշում մը, կանոնադանցութիւն մը, որ տողը կազմ, աններդաշնակ եւ դանդաղ կը դարձնէ:

Ջգտւալ ու նուրբ արուեստագէտ մը , որուն մէջ
սակայնի նցորդ ու սրուն ինքնութիւն մը կը
պահպանէր տակաւին . այդ առաջին շրջանի բո-
լոր արտադրութեանց մէջ Միթերլինգի եւ
Վեյմարցի ազդեցութիւնը ծայրայեղօրէն տի-
րակաւ էր , այս հատերին մէջ , եւարճանեալն
վեր կը հանէ ներշնչում մը բացարձակապէս
անձնական , եւ իր արտայայտութեան ձեւին
մէջ է վիպիչ որ իր երկով . Երաժ վարպետնե-
րը կը շարունակեն պահել իրենց խորունկ
գրգռը :

Եւրոպայի կ'երգէ սրբազան յուզումը զոր
բնութեան զէմ ցցուող հայ ընդլզումը կ'ազ-
դէ մտաւարական երազանքներու մէջ զինովյաթ
բայց եւ գործիչ չկրցած ըլլալէն տառապող իր
վրդողած պատանի հոգիին , եւ չեմ գիտեր բան
մը աւելի սրտաշարժ քան այդ հիացալիս ու
ցաւառանջ կարկառումը երազող հոգւոյն զէպ
ի Գործին գծնգալի արօրին լծուած արիւնքոտ
իզդայրներուն գիւցաղական սաժանքը :

Առաջին քերթուածին մէջ , անուից , Գործող-
ները , «Ակայածեւ ուսիվ իրամբը մարմնաբէզէն
Յոյսին , ըմբոստացումներու ապառաժներէն իւ-
րենց ճակատներն արիւնած . . . » կը հրաւիրեն
զինքը , Երազողը , միանալու իրենց մտալլ ու
եղբարական կարաւանին :

«Ու վայրկեան մը մթաստուերին մէջէն ,
Եթէ կրնան , անհունօրէն ետիդ դարձին ,
Աւ տես մեռելներուն հողէն ժայթալու մի
կարծախան
Որ գերեզմաններուն ու քանդուած թաղայինե-
րուն տակէն ,
Մէկէն ի մէկ փրկութեան օգու մներէն շնչա-
ւորում » :

Մեր ետեւէն , այս իրիկուն , տենցօտօրէն ոտքի
Դէպ ի Յոյսին բացասականները պիտի քաշեն ,
Ու անոնց հաւատքին հրայրքը նայէ ու սիրտ
ա՛ռ ,

Տե՛ս իրենց ծանր քարերն ու սեւ խաչերը
փայտէ

Հողէն յոյնած ուսերնուն վրայ ,
Տե՛ս իրենց պատանքներն իբրաւ արիւնի
կարմիր :

Խաւարներու հովերուն տարածած ,
Ու տե՛ս , տե՛ս , բոլորն ալ մէկ մէկու աղիւ
կարծես թէ ծնրադիր տե՛ս ,
Իբրաւ համար անգամ մըն ալ մեռելու եր-
գումներ կ'ընեն . . . :

«Ու ամենքն ալ հոն պիտի ըլլան , այսօր , մե-
ղի հետ ,

Անոնք որ կոյր են ու անոնք որ անկար ,
Ու անոնք որ իրենց վիգերը խելագարէն

Մէկ մէկու հոգիի ճամբը
Դէպ ի հզոնք երկրակցին . . . »
Ու անոնք ալ որ մեր վարպետներն եղան
ընդլզումի :

Որոնց խօսքերը մեր խօսքերն են , այս իրիկ-
կուն ,

Ու իրենց շողին մեր պայտաժուէրը առ յաւէտ ,

Ու տակաւին ամբոխը կայ անոնց որոնց սար-
սալին աղէկ որ չընդհարեցար գուն :

Միայն մենք գիտենք թէ անոնց մարմինները
ա՛րքափ ամենի են ,

Ու իրենց աչոււններն ու շարժումները ս՛րչափ
անարկու :

Ու այն արեւը որ եղբայրներու զլխատուէն
իրենց մտքով բնագիւն

Օ՛ , անոնց գանկերուն մէջ՝ յաղթանակներու
ծաբաւէն զինով արծիւներու

Անսահման թեւաթաղու մերք բացաւ . . . :

«Ու դեռ մայրերը կան , արգասաբեր ու հեր-
արձակ ,

Որ վերը վրաններուն մէջը դաշտավայրին ,
Իցենց յուռթի ու լուսաւոր ու լայն կողերուն

տակ ,
Մեր վաղորդայնները նորէն փառաւորներու
համար

Մոլեղին զիւցաղներու կարմիր երկունքը
կ'ապրին . . . »

Բայց հիմա որ առաւօտը պայծասօրէն մօտե-
ցաւ ,

Ու գուն մեր հոգիները ճանչցոր ,
Ո՛վ երազելէն ոգեւարող եղբայր ,

Եկո՛ւր , որպէսզի մեր շրթունքները քու շր-
թունքներդ ընդունին

Վայրկեանի մը ու յաւիտեականութեան մը
համար . . . :

Ու դեռ արեւնին նուրբական պղծումէն չկար-
մբաժ :

Ու՛ փայլակէ սուրը կարիքօրէն ձեռքդ ա՛ռ ,
Ու անով մեր ամենին սուրբը տա՛ւ աստու-
րուն կարմութեանը տակ ,

Երգումներուն Երգումը բնիլէն խաչածեւ . . .

Ու գէթ անգամ մը համար՝ ինքերմէնդ դուռն
գահալիծեմէն՝

Եթէ կրնաս , մեղի հետ քալէ , Ահաւաստի՛կ
ժամբան : »

Նրկորդ քերթուածին մէջ կը տեսնենք Ե-
րազողը որ կը պատասխանէ հրաւերին , կ'ըն-
կերանայ՝ հոգւով՝ կորուսներուն ցոլմարտա-
կին , եւ կ'երգէ փառք անոնց որ «կործա-
նումի ու փրկութեան» ճգնաժամներուն , —
շղթայազնու մներու արազնգերը հնչեցուն
ցին , — պատնէշներէն պատնէշները ու ,
անհպապէս , աշտարակէ աշտարակ , — ու բան-
տեղէն , բերդերէն ու թլարաններէն անդին , —
Դէպ ի քաղաքները ստրկութեան : »

Ներքող քերթուածին մէջ, Ներադողը որ պայ-
քարողներուն հետ, առաւօտին մէջէն, ընդ-
վզուածին զառիվերը կը մազլցի, կը լսէ ընդ-
երկրեայ ձայնը անոնց որ Գործին համար մե-
ռան, բայց որոնց ստուերները միշտ ակնդէտ
կը հետևին իրենց ճիշդը շարունակողներուն
քաղցր ոտնածայինն:

«Մենք մեռելներս ձեզի հետ ենք այս առա-
ւօտ,
Այլեւ մեր բազուկի ոսկորներուն ճարճա-
տիւնները, դիտե՛նք, դիւային,
Սրունքներուն երկայնքն ի վար ու ձեռն ա-
կանջին,

Մահազուծօրէն պիտի հնչեն...
Քանզի, մեր կմախքները՝ ալ դադաղներէն ու
աւերակներէն դուրս,
Սա՛ ծաղիկներուն նման, վերէն յորդող լոյս-
սերուն տակ,
Օ՛, աւետի՛ս ձեզի, ալ կը սկսին պայծառօրէն
մատարովի...:

«Ու նորէն մեր այսչափ ասեմն,
նաւարով ու հողով ու յուսահատութիւնով
լիւիւցցուն

կոպերնուս տակը, այս պահուն,
Մեր նալուածքները յիճարու նման կը բացօրին
ու մեր խեղճ շրթներէն մահէն տորբուած,
Օ՛, գթացե՛ք, մայրականօրէն, ձեր հրախառնա-
կատներուն պէտք ունին...»

Բայց մեռելներուն կաղցրորիչ կոչին հետ,
Ներադողը կը լսէ եւ անսպաս ժայթքումը մայ-
րերուն արդանդին որ վաղուան հերոսները
կը սփռալագործե՛ր գործին անընդհատական
յոտաջխաղաղութեանը համար:

«Ու ես...» Տեսայ որ, թիւրաւոր ու թիւրաւոր
ծննդաբեր մայրերը սեւահեր
Իրենց նորածին զաւակները ձեռքներուն մէջ
ու խելայեղօրէն դէպ ի վեր
Արիւնտաճ ձորիգոններուն ամբարձուցին,
Չանոնք առաւօտին ճառագայթներուն խորը
վարձելով,
Յաւիտեանականօրէն մկրտելու համար...:

Չորրորդ քերթուածը կը պատկերացնէ Բաղ-
խումը, եւ հոտ, Պայքարին պայթումէն առաջ
Ներադողը կ'երդէ յառնումը, անհունօրէն յու-
ղիւ, հին պայքարներու հերոսի մը, վաղնջա-
կան հայ քաջի մը ուրուականին, որ թուից
եւած իր դաժաններուն դերութեան ծոցին
վերականգնացումէն, կուգայ օրհնել զանոնք
եւ սրտապնդել:

«Ու երբ լուսինը եղբրականօրէն դէպ ի եր-
կինք կը քարթրանար,
նաւարներուն անդունդները իր հրեղէններն
անտանելէն,
Յանկարծ՝ հորիզոնին վրայ, Ուրուական մը,
թերեւս արքայ մը՝ մեր հին փառքի օրերէն
Որ հոգէն յառնած ըլլալու տարօրինակ երեւ-
ւոյթն ունէր,
Իր խոյրը ձեռքը՝ գրահը արեգակի նման կուծ-
քին՝

Ու իր վահանը ամբոյսին դիմացը բռնելէն,
Կոյր աստուածի մը հանդիսաւորութեանը հա-
մեմատ, ծանրադէմ, ըսաւ:

«Չաւակնե՛ր, նախ սպասեցէ՛ք որ սա՛ աշու-
նքուս մէջէն, գարեհիւք ի վեր,
Դերեզմաններէն լեցուած շերիւն հողը վար
թափելէն ձեզ խօսիմ...:

«Ու ահա սի՛կ, ձեր հողիները կը ճանչնամ ձեր
ճակատներուն բոցէն,
Ու ցեղիս արիւնին ձեր մէջ ետալը երջանկօ-
րէն մտիկ ըրի...»

Դիտեմ ձեր ծաւը որուն մոլեգին ծնունդն է
ձեր ըմբոստացումն աշօթուան...
Իմացայ, գլուխը ձեռքերուս մէջ ու զաղաղիս
տախտակներուն արմիկած,

Իմացայ բալոր ճիշերն ու հծծիւնները Անմեղ-
ներու անաղորտն կոտորածին...:

Ու սերունդներուս սրտերէն հոսած արիւնը
կրակի,
Աւա՛ղ, հողին մէջէն սուղուելով իջա՛ւ, եկա՛ւ,
Իմ խեղճ ճակատըս թրջելու...:

«Բայց արչաւելէ՛ առաջ, նախ՝ հորիզոններէն
առաջատեցե՛ք
Սա՛ դքսը՝ որ Դրօշը եղաւ մեր հայրերու
Յաղթանակին,

Ու ձեր քայլերը շտապելու ու հողինդ՝ փո-
թորկելու համար,

Պայծառափողին ունկնդրեցէ՛ք որ լուսնի մէ-
ջէն մեր Վրէժը պիտի հնչէ...»

Եւ այն ատեն, նոյն իսկ կոխն է որ կը
տեսնէ, կ'երդէ Ներադողը կոխը որ, իր աւիւ-
նով արքայ եւրուականութեանը մէջէն, ար-
դէն կ'երեւայ վերջնական յաղթանակին ձե-
րանիովը պատկուած:

«Այսպէս մեր արեւուրդի ամբօրինելը կամքի
զօրաւորներուն,
Պղնձ ու կապարէ անուուսնելի Դուռներն եղան
Որոնց դիմաց Նիգոնը իր մարմինը բաղխելէն
պարտասած՝

Սր մը, վախճանական անկումի չարաշուք օր,
Իր ձեռուներովն իր ոսկրակոյտերը քաղաք-

Ներու նման ,
Մեր փառքի պատուանդանին տակը անաւոր ,
Գերխաբար ծռւնկի եկած՝ կնդրուկի տեղ հըր-
կեցեց . . . »

Հինգերորդ քերթուածին մէջ , Նրազորը
կ'երգէ ազնիւ խղճի-խայթը որ պիտի ցցուի
կռուողներուն սրտին մէջ , երբ , Յաղթանակին
վաղորդայնը , մտածեն թէ իրենք : աղատու-
թեան եւ եղբայրութեան զինուորները , ստի-
պուեցան կհանքեր փշիկ՝ իրենց խեղճին ի-
րազորեկ կարենալու համար . ձայն մը , «դա-
րեւանդին վրայ» , կ'ըսէ գուպարայաղթ ամբո-
խին .

« . . . Ինծի հետեւեցեք դէպ ի քաւութիւնը սա
մըրկոտ ջուրին՝
Որ աւա՞ղ , մեր հայրերուն դիմակերովը բեռ-
նաւորուած ,
Իր արհաւիրքէն դանոնք այնչափ տեսն սա
ապառաժներուն դիմացը կը փշրէր . . .
Եկէ՛ք ձեր արեւնոտ դաստակներին հուժկու ,
Իմ արեւնոտ դաստակներուս հետ ,
Անոր արագորոտ ալեքներուն մէջը մաքերելու
Քանչիւ , այն իտէալը՝ զոր մեր երիտասարդի
ստածուած պայծառ
Մեր դարաւոր Հողին համար սրբօրէն քան-
դակեց ,

Երբե՛ք , եւ ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի ,
Այլեւս ո՛չ յաղթանակներու աղատաբեր սու-
րբուն ,
Ու ո՛չ արեւնին անազնութեանը պէտք ունի : »

Այն տեսն , ա՛լ անպէտ համարելով ի-
րենց ձեռքը ծանրաբեռնեալ պահել մահու գոր-
ծիւրով , պայքարողները մէկդի կը նստեն ի-
րենց սուրբերը .

« . . . Ու մեր ձեռքերէն խելայեղաբար արձա-
կուած սուրբը բերաւոր ,
Հեռաւոր հողին վրայ շանթերու պէս յանկար-
ծօրէն խորատուղուեցան : »

Վեցերորդ քերթուածին մէջ , մայրերուն
անուշ տեսիլքն է որ կը վերբերուայ , այս ան-
գամ ոչ թէ գիւցազներ յոյսացող իրենց պող-
պատէ արգասիքը առաւօտին մէջ չողացնելու ,
այլ կոխէն յաղթական զարծող իրենց
զաւակներն օրհնելու եւ զաքնիպակներու հա-
մար .

« . . . Յանկած՝ լայն ու արգասիք առաւօտի մը
նման՝ մեր մայրերուն ծնողուժը յայտնուեցաւ ,
Որոնք մեռացանող կուրծքերին իրենց քօ-
ղերէն մեկնացուցած՝

Արմաւենիի ոստերով բեռնաւոր , ճակատներ-
նուս համար ,

Մեր սպասուէն գինով ու մեր կարօտէն
արքայու , երգեցին : —
Զաւակն՝ , ր , նախ մեզի մօտեցէ՛ք , վա՛ն զի գի-
տենք որ ,

Ձեր յոյսած ու խոովեալ ու իմաստուն
շակասներն աղատաբեր հերոսի ,
Այլեւս հիմա մեր մայրական լուսնդէն ծոցերուն
Հանդիպող քաղցրութեանը պէտք ունին . . . »

Եօթերորդ քերթուածը , որ հատորը կը փա-
կէ , Պայքարին վերսկսումը , Ոգորումին յա-
ւերժութիւնը կ'երգէ , Հիմա որ բռնութիւնը
խորտակեցին , կռուողները դարձեալ ճամբայ
կ'ելլեն դէպ ի նոր Գործը — որովհետեւ Գոր-
ծը անվախճան է — դէպ ի Գործը «Արդարու-
թեան , Եղբայրութեան եւ Լոյսի կրանիտէ
անվկանջ եւ յաւիտենական մատաններուն
հինաքարերը անընկճելիօրէն կրելու» :

Ամբողջ հատորը տողորուած է մեծ ազնու-
ութեամբ ներշնչումով մը , եւ ձեւը կը լու-
սաւորուի հուժկու պատկերներով որոնք եր-
բեմն վեհաաներուն անասման պատկերները
կը իշխեն : «Իւցազնօրէն»ը ամենէն հզօր
տեսիլքներէն մին է զոր հայ միտք մը յղա-
ցած ու պղնձի մէջ քանդակած ըլլայ :

Յղաքող մարդկային է եւ ներշնչանակ ,
բայց արտայայտութիւնը կը դադրի երբեմն
յղացումին վեհութեանը համազօր միայն .
ոճը , խորիմ գեղեցկութիւններու մօտ , ունի
նաեւ՝ տեղ տեղ՝ տափակութիւններ կամ բըռ-
նաղբօսութիւններ . երգին հրեղէն խոյանքը
մերթ ի՛նչնհատուի ու կը պաղի փաստաբա-
նական պերճախօսութեանէ կարծես քաղուած
սապէս տողերով՝ «Ու յետոյ , ու մանաւանդ ,
ըլլալու համար Ան որ պէտք է ըլլալ վերջա-
պէս . . . մերթ ալ պատկերը զօրութեան դա-
գաթնակէտին հասցնելու ձգտումը , անձիշդ գա-
ռիթափի մը վրայէն սահնելով՝ ծիծաղելիութեան
մէջ կը սայթաքի , ինչպէս երբ Եարճանեան
ցոյց կուտայ իր հերոսները որ իրենց դանա-
կը , փոխանակ թշնամուոյն կուրծքը մխելով
շատանալու , «ակոսանքներուն փակ կը տրորեն(?)»
եւ նոյն իսկ «սերք» ի թուր կ'ըղներու պէս ,
«Իրենց պողպատէ սուրբը փայլակներու
նման կը լափեն» (?) : Տեղ մը պ. Եարճանեան
«ողջակիզումներու ուխտուած սպիտակ (ինչո՞ւ
«սպիտակ») տղայ» անուանել կուտայ ինք-
զինքը «մարմարեղէն Յօսիւն հսկայաձեւ ուս-
վիթաներուն» կողմէն . ուրիշ տեղ մըն ալ
ինքզինքը «կրանիտէ աշտարակի» մը կը նման-
ցնէ :

«Աւ. ես բլուրներուն վերէն ու դաշտավայրին վրայ, Անսահմանօրէն ոտքի, ինչպէս աշտարակ մը կրանիտէ...»

Եւ ասի անխուսափելիօրէն թօժափ է, որովհետեւ զօրուար է ըմբռնել թէ ինչո՞ւ պ. Եւար-ճանեան այդ հսկայ երեւոյթը կ'ընծայէ ինքզինքին: Անհերքահնկապաշտութեան տարր մը կը յերկայացնէ վերջապէս այն ծայրայեղ ահհաւ միմաստականութիւնը որ երբեմն զուրա կը ցատտէ բանաստեղծին պատկերացումին եւ իրաւանութեան միջեւ: Եւ հոտ պակասութիւնը ձեւին մէջ չէ միայն, այլ եւ յղարթման մէջ: Զանազանեղծ իր հերոսներուն ճիգը յաղթանակով արդէն պատկուած կը տեսնէ. եւ այդ եւրազուած ապագային նախատեսիլը գեղեցիկ է, բայց տարապայման զօրութիւնը զոր Եւար-ճանեան կ'ընծայէ իր կուռողնիւրուն, հոմերական արդուզարդը զոր անոնց կուտայ, ծայրայեղ արագութիւնը որով զանոնք մաքառուածն յաղթանակին կը հասցնէ, տարօրէնապէս անհանգոյն ըլլալով հայ ընդդիմութիւն իրական պատկերին, անախորժ տպաւորութիւն մը կը թողուն, հայ կուռողները Եւարճանեանի քերթութեամբն մէջ, «կարմիր քղամիդներով անհունորէն փաթթուած են», ու «ազաւազալաք նկատելու համար՝ իրենց խօլական երկվար-նիւրթիւնն, անախորժ տպաւորութիւն վրայ փոթորկոտօրէն ու քառաւորաւ բլորը մէկ արծակիէ յետոյ, զարաւանդի մը զագաթը կը բարձրանան...» արդ, գիտենք, աւա՞ղ, որ մեր մաքառողները ոչ քղամիդ ունին, թէ երկվար, ու հետեւ են «թշնամիին բեկորներու դարեւանդի մը կատարէն դիտելու» հաճոյքին մօտեցած ըլլալէ: Հագիւ հագուած, հագիւ զինուած, ցաւալիւրօրէն սակաւաթիւ՝ ջարդուողներու, սահմրկաններու, փախչողներու, լացողներու մարտերի մը մէջ, տիեզերական վատութիւնովը պայտարածած, ոտքերնու տակ ու զլուխներնուն վերեւ ունենալով իր փտութեանը մէջ դեռ շատ հզօր բռնութեան մը որոգայթներն, աքցաններն իր խառները, անոնք. — իրական հեռոտանքը հայ ընդդիմութիւն, — կը քալկոտուին հեւ ի հեւ, խեղայեղ, դանդաղիւտ, կատաղութիւնով ու յուսահատութիւնով ալ գինով, մութի մէջ, մոտախուդի մէջ անձայն գալար-նող խնձար՝ ու տառաքիլ ողորմեմբով: Աւ խորրուբորտ, փուխերով ցցուած, վիհերով պատռուած, ու երկայն, երկայն է ձմա՛քան որմէ ատոնք կը քայլեն եւ որմէ պիտի

քայլեն ո՛վ գիտէ դեռ որքան ատեն՝ մինչեւ հանգրուանը հասնիլը Եւարճանեանի երգը շատ աւելի յուզիչ պիտի ըլլար այդ մասին մէջ, որ ամենէն տկարն է հատորին՝ ըլլալով ամենէն ակազեմականը, եթէ ան մզի պատկերացնէր ոչ թէ անոնց «ճակատամարտը», այլ խեղճօրէն վսեմ մաքառումը, երկարաւձիգ ու աղիւթիւղին պայքարը այդ մեհնարիկ կուռողներուն որ, կրանիտէ լեռներու կատարը բարձրանալէ հետո, ամբողջ երկաթէ լեռներ կը կրեն ուսերնուն վրայ՝ ճրգնելով վանոնք իրենց ցաւոտ մկանսներին ուժովը միայն հորիզոնէն անդին նետուանոնց մահարեւ ստուերէն ազատելու համար դժբաղդ հովիտները:

Եւարճանեանի լեռնայն ատոյղ եւ հարուստ աշխարհաբար մըն է, ուրիշ ցալայն պիտի բաղձայ որ վատրուած ըլլային կարգ մը պոռոտ ֆրանսաբանութիւններ («քալիլի վրայ նորէն վերագա՛ծիր») ու քերականական խորթ ձեւեր («գիտես որ պէտք է քաղիտիլ անկէ»), ինչպէս եւ ծայրայեղ դոքսածութիւնը մակը բայտեւ վերագրելներուն (անխոնջօրէն, յանկարծօրէն, տենդոտօրէն, եւն), որոնք շատ աւելի բազմաթիւ են Եւարճանեանի իւրաքանչիւր քերթութեամբն մէջ՝ քան վերհարձի ամբողջ հատորի մը մէջ:

«Իւրեցաղնօրէն», թէպէտ ոտանաւորի ձեւով տպուած, ու եւ ի տաղաչափական կանոնաւորութեան զուրկ է, եւ առնչութիւն չունի վերհարձին, Հանրի տը Թեանիէէն, Վիլիէ-Կրիֆենին «ազաւա ռոտանաւոր»ին հետ որ որոշ կըշտութիւն մը կը պահէ եւ յանգը բլորովին չի վտարեր. Եւարճանեանի քերթութեաները աւելի կը յիշեցնեն Մեթերլինքի մէկ քանի հատուածները: — ինչպէս «Հիւսաղանոցը», — որոնք հրգեցիկ արծակ են քան տաղաչափական բանաստեղծութիւն:

«ՄՈՒՐՃ»

«Մուրճ»ը միակ հայ թերթը կըզա որ գըրագատական մը նուիրեց «Մատենադարան Անահիտ»ի երկու հատորներուն, որոնց հանդէպ արտասահմանի բովանդակ հայ մամուլը — բաց ի «Հանդէս Ամսերեայ»էն — այնքան աշնիր որքան ուշիմ լուտութիւն մը պահեց: «Մուրճ»ի յայտնած դատմամիտուն մէջ կան սակայն մէկ քանի կէտեր որոնք խորապէս անճիշտ են:

Պ. Լեւոն Սարգսեան հետեւեալը կը գրէր «Եւրպիկոսի պարտէզին համար».

«Անատոլ Ծրանսի «Եւրպիկոսի պարտէզ»ին մէջ հատուածները այնպիսի տպաւորութիւն կը թողնուի, որ կարծես դուք յանկարծ մտել էք Փրանսական մի բարձր աշուն, ուր խոտում են զանազան փխլիտոփայտական հասարակական եւ գրտական հարցերի մասին աստիճանական նըստաճաշակութեանը եւ թիթիւութեանը, դուք չը գիտէք իտալացութեան սկիզբը, շատ բան միայն հարեւանցի ակնարկով է չօշափուած, զգուս էք որ խոտոց աշխատում է որքան կարելի է դեղեցիկ ձեւերի մէջ ամփոփել իր թշուուցիկ մտքերը և Այդ աստիճանական խոտացութիւններէց հազիւ թէ շատ բան ուսանի հայ ընթերցողը. նրան հարկաւոր են այժմ ոչ զբոսական քաղցրեղէններ, ոչ Եւրպիկոսիներ, այլ աւելի սննդաբար եւ պարզ մտաւոր կերակուր, Ծրանսական գրականութեան մէջ պէտք է ընտելեւ թարգմանիչ աւելի հինական, տեւողական գին ունեցող երկերը»:

(«Մուրճ» թիւ 10)

Ձեռն քրտեր աւելի անիմատիւ աւելի սխալ ձգտում քան այն, զոր ուսանայ գրողներն ունին ընդհանրապէս, և եւ որով կը կարծուի թէ ո եւ է զուտ գեղեցիկագոյնական գործի արտադրութիւնը կամ թարգմանութիւնը անպէտ, նոյն իսկ վնասակար է մեր հասարակութեան, որպէս թէ մեր հասարակութիւնը ամբողջութեամբ անուս ու կրպիտ լեռնջինեալ չեղջակոյտ մը ըլլար: Անք մը կը բաղկանայ իր մեծագոյնեղեմը հասարակ դասէն, որուն պէտք է անշուշտ տալ «անիմատ» եւ պարզ կերպով «կուր», ու իր զարգացեալ դասէն, որուն պէտք է տալ թէ՛ սննդաբար կերակուր եւ թէ՛ քաղցրեղէն. հայ ազգին ալ վերջապէս ունի իր զարգացեալ դասը, ունի բուսական թուղթ անհատներ որոնք անհրաժեշտ պէտքը կը զգան մշտաւորական «նուրը» անուշիկ ինչո՞ւ բռնադատել հայ զրազետը՝ միմիայն ու յաւիտեան բար հացագործ մը եւ մասլաճառ մը ըլլալու, եթէ մեր գրական հրապարակող ողողեալ մը ըլլար բարձրագոյն արուեստի արտադրութիւններով, եթէ մեր բոլոր գրողները միմիայն ֆանթեզիներ քանգակելով զազէին, կ'ըբերունէի պ. Սարգսեանին դիտողութիւնը, որովհետեւ մեր հասարակութիւնը ընդհանրապէս աւելի պէտք ունի սնուցիչ ու պարզ գրականութեան քան նուր արուեստի. բայց դուս գեղեցիկագոյնական արտադրութիւնները մասով կը համարուին միմիայն, ու քննա վտանգ չկայ որ հրապարակող գրողներ, ինչո՞ւ տրանջալ երբ այդ «պակասը» լրացնող անձեր գտնուին:

Իսկ այսօր, դիտողութիւնը բոլորովին անհիմն է. Անատոլ Ծրանսի գործերը, հակառակ իրենց թիթիւ, ուստատուն երեւոյթին, ամենախորին մտածում կը պարունակեն, և քննուցիչն ան գերազանցապէս. «Եւրպիկոսի պարտէզ»ին կը բան կարելի է սորով, անոր մէջ կեանքի բնաստարկութեան անգին զանաւորում է հեղինակը. բոլոր այդ էջերը խտացում են գրտական ոգւով մը կատարուած առողջ ու պայծառ գիտողութեանց, և անոնց մէջ կան հատուածներ — ինչպէս աղջկանց զատիկաբարկութեան նուիրում է էջը, — որ հատորներ կ'արժեն և Պ. Սարգսեան բացարձակապէս կը սխալի «պիկլիտ» անուանելով գործ մը որ ամենահիթիվ խորտիկ մըն է, բայց խոհարարական արուեստի ամենաճարպիկ ու ամենաուրաք մեթոտովը պատրաստուած և Այդ, ո՞վ իրաւունք ունի պահանջելու որ ժողովրդի մը բաշխուած սնունդը նախապատմական պարզութեամբ պատրաստուի միշտ, այնպիսի դարձ մը մէջ ուր մասլաճառներն իսկ բարձեւ ըլլալ կը ջանան, և նըպարաւաճաններ՝ չիք: Պ. Սարգսեան ինքն իսկ կը նկատէ որ այդ գրողներն մէջ մշտաւոր կ'ունենան մը կայ զաղապարները հեղեցիկ և ձեռով արտաբայելու, միթէ այդ ալ — եթէ նոյն իսկ միայն այդ գտնուէր այնտեղ, — մեծապէս օգտակար բան մը չէ՞. ենթադրելով իսկ որ ամբ բարձր ոճը մասլաճիկ ըլլար մեր հասարակութեան. մեծագոյն մասին, — թէպէտ ես բանտարներ իսկ տեսայ որ անհուն հաճող գրացած էին անոր ընթերցումէն, որովհետեւ Անատոլ Ծրանս զատական մըն է, նուր բայց «պարզ» ձեւով, — Պ. Սարգսեան չի՞ կարծի որ այդ գրողներ, ճանչցնելով գրելու այդ գերազանց արուեստը հայ (եւ մանաւանդ ուսանայ) գրողներուն, որոնցմէ շատերը ա՛յնքան պէտք ունին այդ արուեստը սորվելու, դարձեալ շատ կարեւոր ժառանգութիւն մը մասնուցած կ'ըլլայ մեր հասարակութեան:

Պ. Վահան Նալբանդեան, նուիրելով քննադատական մը «Մուրճ»ի Այդ թիւին մէջ, Ա. Թոր Վինիթի քերթուածներու թարգմանութեան նիւթին ընտրութեան մասին գանդատ մը չի յայտնի, բայց թարգմանութեան լեզուին լրաց դիտողութիւն մը կ'ընէ զոր անիմատ կը գտնեն ու նայն իսկ Վինիթի քերթուածներուն մասին գաղաղութիւններ կը ներկա-

յացնէ, որոնք ինծի տարօրինակ կ'երևան :

«Մեզ թուում է, կը գրէ պ. Նալբանդեան, որ ուսանայալ ընթերցողներ չհամար թարգմանութիւնը մի քիչ անմասնելի է, որովհետեւ ազատ չէ խորթութիւններէջ եւ բառերի ընտրութիւնէջ—մի թերութիւն որից թիւրքահայոց թէ՛ ինքնուրոյն գրողներ իւր ինքն թարգմանիչներ ժի մասը զփաղցաբար դեռ թթմափած չէ :»

Կ'ուզէի գիտնայ թէ «խորթութիւն» ըսելով ի՞նչ կը հասկնայ պ. Նալբանդեան. շատ հաւանականաբար այդ իր «խորթութիւն» անուանածը այն ջանքն է զոր գրած եմ Վինիիի տողերուն հայագման մէջ պահելու այն նորութիւնը զոր ունի բնագիրը. այդպէս մտածելով զիս կը խրախուսէ եւ «բառերու ընտրութիւնէջ» բացատրութիւնը զոր պ. Նալբանդեան կը կցէ «խորթութիւն»ին. պ. Նալբանդեանի համար «բառերն ընտրելը» թերութիւն մըն է ուրեմն. պ. Նալբանդեան խաղած ըլլալու է այդ թարգմանութեան մէջ տեսնելով կարգ մը քիչ գործածուած, հին հայերէնէ մեղի մնացած բառեր. բայց կ'ենթադրեմ որ պ. Նալբանդեան կարգադատ է Վինիիի բնագիրը եւ դիտէ այն բարձր ու ազնիւ բառեր գործածելու խմբը զոր ունի այդ բանաստեղծը, եւ պ. Նալբանդեան դիտէ հարկաւ որ թարգմանիչ մը միկնիչ մը. ընդհանրացուցիչ մը չէ, այլ արուեստագէտ մը որ իր ընդունիլ պէտք է վերստեղծէ ճշդ այն ոճը զոր հեղինակն յղացած է, անոր նըկարագիրը, ճաշակը, թոնը անեղծ պահել ջանալով Վինիի քերթուածները կարելի չէ վերջնապէս թարգմանել «Մշակ»ին հայերէնով : Պ. Նալբանդեան պէտք է ըմբռնէ որ խորթութիւնը բառերն ընտրել գիտնալուն մէջ չի կայանար, այլ շատ ազբառ բառարան մը ունենալուն եւ բառերէն իւրաքանչիւրին գործածութեան տեղը չգիտնալուն մէջ : պ. Նալբանդեան պէտք է ըմբռնէ որ հայերէն լեզուին բոլոր բառերը՝ հին, նոր, գուսառախան՝ իրաւունք ունին գործածուելու միայն թէ՛ զրազնաշարունց իւրաքանչիւրին գործածութեան տեղը պէտք է գիտնայ. այդ տեսակէտով մեր գուսառախ եղբայրակիցները որ արեւմտեան աշխարհաբարէն միշտ գանաւատելով հանգերձ՝ արդէն իջալի չափով օգտուած են անկից, դեռ շատ բան ունին ստղծելու թրքահայ գրագէտներէն :

Իսկ այն աղբիւրը ճրոնցմով պ. Նալբանդեան կը փորձէ բացատրել Վինիիի քերթողական հանճարին նկարագիրը եւ անոր քերթուած-

ներէն ոմանց իմաստը, ցոյց կուտան որ համակրելի հրապարակագիրը, որուն հիւսիսային գրականութեանց մասին աստեղծ մը լիւր հրատարակած ուսումնասիրութիւնները գիտակցաբար կատարուած աշխատութիւններու տպագրութիւնը թողուցած են վրաս, Ֆրանսական գրականութիւնը չի ճանչնար, կամ չատ հայերանցի կերպով կը ճանչնայ :

Ալիքիտ տը Վինիիի առաւելութիւնը, կը գրէ պ. Նալբանդեան. կայանում է նրա գեղարուեստական նորութեան, զգայնութեան մէջ, բայց այս առաւելութիւնը պատճառ է դառնում նաեւ մի խոշոր թերութեան — անընդունակ է դարձնում լուրջ պրօբլէմներ, լայն հորիզոններ ընդգրկել :

Արդ Վինիիի առաւելութիւնը երբեք չի կայանար իր գեղարուեստական նորութեան մէջ, — Վինիի անհատաբար է իրրեւ արուեստագէտ, ու թէպէտ նուրը ոճի սիրող՝ ձեռի թերութիւններ ունի յաճախ վսեմ պացքներու հետ, եւ Ֆրանսական գրականութեան մէջ իրմէ շատ աւելի կատարելու ու նուրը ձեռով քանաստեղծներ կան, Վինիիի առաւելութիւնը կը կայանայ իր հոգւոյն եղական ազնուութեանը, իր իմաստաբերութեան խորիմ գեղեցկութեան մէջ. եւ ապշեցուցիչ կը գրուեն մ որ, մանաւանդ «Հովիւին տունը», «Ձիթի թնկաց լուր», «Ծառասագիտները», «Մովսէսը» կարող է յետոյ, պ Նալբանդեան կարողացած ըլլայ չուրջ պրօբլէմներ, լայն հորիզոններ ընդգրկելու անընդունակ՝ նկատել Վինիիին, որ այդ անբաղադատելի էջերուն մէջ մարդկային կեանքին ամենէն բարձր խորիւններէն կը ներշնչուի եւ այդ ներշնչման տակ կը յղանայ գաղափարներ որոնք իրենց ազմանդեալ խտացումին մէջ աւելի մեծ քանակութեամբ եւ մանաւանդ շատ աւելի բարձր որակով իմաստասիրութիւն կը պարունակեն քան անմարտելի խորհրդածութիւններով, իմաստակ մանրամասնութիւններով թիմուած շատ մը մեծափոր հատորներ :

Ու ասե՛ք ընչպէս պ. Նալբանդեան կը մեկնէ «Մովսէսը» .

«Մովսէսը» խորիմ չեղտով գրուած մի ուսանաւոր է, ուր Իսրայէլի մեծ մարգարէն Եհովային պէ՛մ առ գէ՛մ կ'անդամ՝ պաղատում է. «Տէր, աւա՛ղ եւ հօր եմ եւ մենաւոր, թո՛ղ տուր որ հողին քունը քնանամ : Եւ Տէրը լըսում է իր ծառայի ձայնը. «հօր մենաւորը» վախճանում է :»

Այսպէս , պ. Նալբանդեան աստուածայնական պատմութեան մէջ դրուած գրին ոտանաւորի վերածումը, ձանձրացած ծերունիի մը մահաբազմիկ աղօթքին Ենովայէն լուսելուն հասարակ դրոյքը կը տեսնէ լոկ այդ վիթխարի քերթուածին մէջ—ամենէն վսեմը թերեւս զոր ֆրանսական բանաստեղծութիւնն արագորած ըլլայ— ուր Վինիի տառապանքը երգած է մարդկային մը փնտկոյտին մէջ իր տարապայման մեծութիւնովը կը զիջացած ու անով առաւել շանձարաւոր Մարդուն :

«Հովիւին տունը» եւ «Գոյլին մահը» , կ'ըսէ պ. Նալբանդեան , ամբողջում են իրանց մէջ լուրջ խորհրդածութիւններ : » (!)

«Լուրջ խորհրդածութիւններ» , որպէս թէ պարզեւարայնութեան ճառի մը վրայ խօսէր մարդ, «Լուրջ խորհրդածութիւններ»-ը երբ խընդիրը «Հովիւին տուն»-ին վրայ է , որ կը պարունակէ մարդուն կուրծքէն թռած ամենէն առեր կողմը անզգայ ու ջախջախիչ բնութեան զոյճ ու ամենէն վեհ արտայայտութիւնը կ'նշուի ազգած հոգեկան վրդովումին, երբ խնդիրը «Գոյլին մահ»-ին վրայ է , այսինքն ստոյիկեան ամենէն մաքուր երգին զոր մարդկային քնար մը նշանցուցած ըլլայ երբեք :

Ինչ մտածել երբ պ. Նալբանդեան «կաթոլիկերութանորիկ»ներէ շարքին պատկանող կը կարծէ Վինիին , ու անոր «Մովսէսը» , «Ճակատագիրները» եւ «Ձիթենիաց լեռը» «միտտիկ» տրամադրութեամբ համակուած(!) կը նկատէ : Վինիի անհաւատ էր . ու եթէ մարդ անտեղեակ իսկ ըլլայ ասոր , իր այդ քերթուածները կը բաւեն զայդ գուշակել տալու . որովհետեւ Վինիի իր մտածումներն արտայայտելու համար աստուածայնական պատկերներու մէջ զանոնք խորհրդանկարած է , ատկից կարելի չէ հետեւցնել թէ ան կաթոլիկ-միտտիկ մը եղած ըլլայ , ինչպէս կարելի չէ երեւակայել որ ընթացիկ կամ Պայրըն կաթոլիկ-միտտիկներ եղած ըլլան՝ որովհետեւ մին «Ֆիտուսթ»-ին նախը գտնուողը է ու միւսը «Կայեն»-ն ու «Ներկիք» եւ «երկիրը» : Կաթոլիկներու տեսակէտով , «Մովսէսը» , «Ճակատագիրները» , եւ մանաւանդ «Ձիթենիաց լեռը» նայնչյանի ներ են . անկախ քննադատին համար , այդ քերթուածներուն նիւթը զգեստ մըն է լոկ, որով Վինիի հագուեցուցած է իր անձնական մտածումը , ճակատագրին զէմ ըմբոստացող , Արարչութիւնը յոռի գտնելու , տիեզերական անարգաբանութենէն զատնացած մարդու մը մտածումը :

«Մուրճ»-ի նոյն թիւին մէջ , պ. Լ. Սարգսեան հետեւեալ զուարճալի տողերը կը նուրիշէ պ. Թէքէեանի հատորին .

«Շքեղ սպումած այս գերքը պարունակում է իր մէջ գոտանաւոր եւ արձակ քերթուածներ» , որոնց համարեա միակ նիւթը սէրն է , այն էլ հասցրած հեղատարութեան : Մի զգացմունքի այդպիսի ծայրայեղ զարգացումը հիւանդ երեւոյթ է . դա սերամիութիւն է (էրոտոմանիա) : Դիւրեւ եւ ցորեկ հեղինակը հէնց զեղեցիկ աղջկանը համոզոյններ յայտնի է երազում . . . պատմական այդ տեսչերի մէջ հետաքրքրական ոչինչ չկայ . նոր է , եւ մեզ համար տարօրինակ յոյզերի արտայայտութեան այն ձեւը որ պ. Թէքէեան փոխ է առել ֆրանսիական դեկադենտի եւ սերմադրնաւ բանաստեղծներից » :

Ռուսահայ քննադատներն ընդհանրապէս «դեկադենտ» կամ «սիմպոլիստ» կ'անուանեն (եւ այդ բառերը կը գործածեն իրեւէն՝ անարհմարնական բառերը զոր կառելի է նետել քերթող մը երեսին) այն քոյր գրողները որ աւանդական ասիակութենէն քիչ մը կը հեռանան . չեմ գիտեր ի՞նչ պիտի ընեն , ի՞նչ անուն պիտի գտնեն իրենց սարափն ու շուտումը արտայայտելու համար երբ իրական «դեկադենտ»-ի մը կամ «սիմպոլիստ»-ի մը , ինչպէս Մալարմէին , Լաֆորկին կամ Ռենեիէին , գործը ձեռքերնին խնայ : Բայց պ. Սարգսեան աւելի յառաջ կ'երթայ , աստարանութեան կը դիմէ՝ իր անհանգստողութիւնը արդարացնելու համար . իրեն համար «էրոտոման» մըն է պ. Թէքէեանը , որ ոճիւրդ գործեր է սէրը , ու միայն սէրը երգելու : Բայց ի՞նչ անուն պէտք է տալ այն հիւանդութեան որով վարակուած են այն անձերը որ չհասկցած բաներուն վրայ վճիռ կ'արձակեն :

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ